

Г.А. Чорна¹, Т.В. Мамчур²

¹Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., 20300 Україна
e-mail: udpu_botanika@ukr.net

²Уманський національний університет садівництва
вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаська обл., 20300 Україна
e-mail: tamchur-tv@ukr.net

НАТУРАЛІСТ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ – В.В. МОНТРЕЗОР

Гербарні колекції XIX ст., етноботаніка, Київське товариство природознавців, В.В. Монтрезор, стародруки, хорологія, фітосозологія

НАТУРАЛІСТ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ – В.В. МОНТРЕЗОР. Г.А. Чорна, Т.В. Мамчур. – Проаналізовано творчий доробок випускника 1857 р. природничого відділення фізико-математичного факультету Імператорського університету Святого Володимира у Києві, учня професора О.С. Роговича, дійсного члена Київського товариства природознавців (із 1875 р.), одного із основних колекторів флори судинних рослин XIX ст. (KW) і фітобібліофіла В.В. Монтрезора. Обґрунтовано вагомість внеску натураліста в етноботаніку, значення його флористичних праць для сучасних хорологічних і фітосозологічних досліджень. З'ясовано, що гербарні збори В.В. Монтрезора, крім Києва (KW), зберігаються також у Гербарії БІН (LE).

НАТУРАЛИСТ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX СТОЛЕТИЯ – В.В. МОНТРЕЗОР. Г.А. Чорна, Т.В. Мамчур. – Проанализировано творческое наследие выпускника 1857 г. естественного отделения физико-математического факультета Императорского университета Святого Владимира в Киеве, ученика профессора А.С. Роговича, действительного члена Киевского общества естествоиспытателей (с 1875 г.), одного из основных коллекторов флоры сосудистых растений XIX ст. (KW) и фитобиблиофила В.В. Монтрезора. Обоснована весомость вклада натуралиста в этноботанику, значение его флористических работ для современных хорологических и фитосозологических исследований. Установлено, что гербарные сборы В.В. Монтрезора, кроме Киева (KW), хранятся также в Гербарии БИН (LE).

NATURALIST OF THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY – V.V. MONTRESOR. H.A. Chorna, T.V. Mamchur. – The creative heritage of a graduate of 1857 from the Department of Physics and Mathematics of Imperial University of St. Vladimir in Kiev, a student of Professor A.S. Rogovich, a full member of the Kiev Society of Naturalists (since 1875), one of the main collectors of flora of vascular plants of the XIX century (KW) as well as biobibliophile – V.V. Montresor has been analyzed. The weighty contribution of the naturalist to ethnobotany, the importance of his floristic works for modern chorological and phytosozological studies has been emphasized. It was determined that the herbarium collections of V.V. Montresor, except Kiev (KW), are also stored in the Herbarium of BIN (LE).

Аналізуючи роль Київського товариства природознавців (1869–1929) у розвитку ботаніки, А.І. Барбарич (1970) серед найактивніших його членів 1870–1880 років називає В.В. Монтрезора. Картосхемою, що ілюструє райони флористичних і ботанічних досліджень, здійснених членами товариства, наочно продемонстровано, що Монтрезор у 1882–1884 роках багато подорожував Київською, Чернігівською, Полтавською, Подільською та Волинською губерніями. Його гербарні збори (KW) послужили як для власних публікацій колектора у "Записках Киевского общества естествоиспытателей" (надалі "Записки..."), так і були використані іншими дослідниками та використовуються дотепер (Вірченко, Шевера, 2013).

Владислав Владиславович Монтрезор (граф Бурдевіль де Монтрезор) впродовж 1852–1857 рр. навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Імператорського університету Святого Володимира у Києві, де був кращим учнем професора

О.С. Роговича. По закінченню навчання в університеті В.В. Монтрезор отримав ступінь кандидата (Вірченко, Шевера, 2013), однак впродовж життя залишався ботаніком-аматором, активним, знаючим, але без офіційних посад.

Проживаючи у мальовничому містечку Козин Канівського повіту Київської губернії, В.В. Монтрезор займався вирощуванням "економічних" (за прийнятою у ті часи термінологією) рослин. В листі О.С. Роговича до нього від 8 лютого 1877 р. є такі слова: *"От знакомых и незнакомых я получил просьбы о присылке им Вашей ржи... Рожь Ваша появилась также в Херсонской губернии, откуда г. Хорват повез заграничным ученым, как невиданное хлебное растение..."* (Епістолярна спадщина ..., 1997, с. 204). В одному із наступних листів учитель дякує учню, з яким листувався до останніх днів свого життя, за надіслані 2 екз. бухарського проса (лист О.С. Роговича від 4 січня 1878 р.).

В свою чергу професор О.С. Рогович, який у 1859–1868 рр. як завідувач кафедрою ботаніки був ще й директором Ботанічного саду університету Святого Володимира, надсилав до Козина каталоги та насіння. В одному з його листів до В.В. Монтрезора зазначено: *"...Зная Вашу любовь к естественным наукам, долгом почел переслать Вам из Университетского Ботанического сада несколько семян деревьев, хорошо растущих в нашем климате, и красивоцветущих садовых растений, которые примите как благодарность за те редкие растения, кои Вы доставили для Университетского Гербария..."* (лист від 17 квітня 1862 р.) (Епістолярна спадщина ..., 1997, с. 203). Наведений фрагмент листа засвідчує, що власні гербарні збори на той час В.В. Монтрезор вже передав до університету.

3 травня 1875 р., як зазначено в списках дійсних членів, граф В.В. Монтрезор був прийнятий до Київського товариства природознавців. Згодом він займався вивченням флори Полісся та інших місцевостей, що входили до Київського учбового округу. В 1877 р. багато гербаризував на Чернігівщині, в 1878 р. – на Київщині, у 1879 і 1881 рр. досліджував флору Волинської та частково Київської губ. (Развитие биологии ..., 1984).

Детальний огляд наукової спадщини В.В. Монтрезора проведено Л.М. Осіюк (1999). Зазначено, що до 1877 р. природознавець гербаризував переважно в Київській губ. Оскільки він на той час проживав у містечку Козин, логічно вважати, що досліджував насамперед регіон Середнього Придніпров'я.

Л.М. Осіюк (1999) підраховано, що в наступні роки вже у значно ширших територіально межах із флористичної точки зору В.В. Монтрезором обстежено десятки міст і їх околиць ряду губерній Київського учбового округу. Наведемо статистику подорожей флориста:

1877 р. – десять міст у південній частині Подільської губ., два міста (Бровари та Козельці) Чернігівської губ.

1878 р. – 19 міст чотирьох повітів південної частини Подільської губ.

1879 р. – 13 містечок трьох повітів і околиці 16 великих міст Волинської губ.

1880 р. – 40 міст і містечок п'яти повітів північної частини Волинської губ., 13 міст Подільської губ.

1881 р. – 30 міст і містечок повітів Подільської губ.

1882 р. – 45 міст і містечок Чернігівської губ.

1883 р. – околиці Чернігова, п'ять міст Полтавської губ., шість міст Київської губ.

1884 р. – 40 міст і містечок Полтавської губ.

Отже, виходячи з цього переліку, у цитованій вище роботі А.І. Барбарича (1970) вміщено далеко не повний аналіз подорожей В.В. Монтрезора, насамперед у часовому вимірі, оскільки останній активно гербаризував вже в 1877–1881 рр.

Сам же В.В. Монтрезор (1886) зазначав, що в 1877 р. досліджував південні околиці Подільської губ., де сходяться її межі з Бесарабією та Херсонською губ. Названі ним містечка Рашків, Белочі, Рибниця на р. Дністер нині належать до території Молдови, а Окни, Флора, Коси, Борщі, Балта, Саврань до Одеської обл. і т.д. У наступному, 1878 р. він знову побував у Саврані, а також досліджував флору Кривого Озера та Голованівська, крім того, південної частини Уманського і Звенигородського повітів: Умань, Тальне, Колодисте, Мокру Калигірку, Шполу; згодом Київський і Радомишльський повіти: Трипілля, Мостище, Гостомель, Чорнобиль на межі з Мінською губ. ... У 1879 р. природознавець побував у Волинській губ.: в Житомирі, Новоград-Волинському, Корці, Здолбунові, Козині, Почаєві,

Кременці, Клевані, Олиці, Луцьку, Володимир-Волинському, Ковелі... Дослідник перелічив у вступній частині задуманої ним та опублікованої у 1886–1891 рр. у "Записках..." великої флористичної роботи ще багато населених пунктів, де впродовж багатьох років збирав гербарій, ознайомлення з яким, як і з його опублікованим флористичним оглядом, заповідав майбутнім ботанікам.

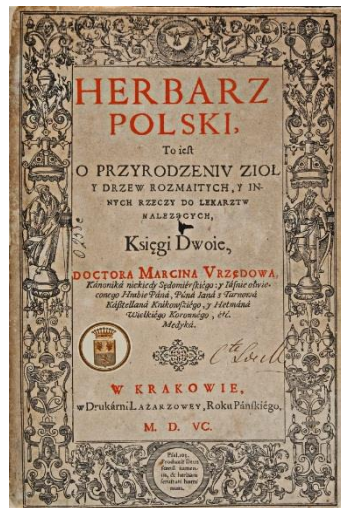
В.В. Монтрезор справедливо та далекоглядно вважав, що зібрані ним матеріали стануть в нагоді при виданні узагальнюючої флори ряду губерній південно-західного краю: *"После моего выхода из университета различные посторонние обстоятельства не позволили мне заняться исследованием местной флоры, как я этого желал. Владея полнейшим собранием книг и сочинений, относящихся к флоре Киевского учебного округа, начиная с 1595 г. и значительным собранием растений нашего края, я желал воспользоваться столь богатым материалом для составления сего обзора, которое бы служило подспорьем для будущих ботаников, которые займутся изданием флоры нашего края. Труд ныне представляемый мною вниманию интересующихся этою отраслью естествознания, есть плод 15-ти-летних исследований нашей растительности"* (Монтрезор, 1886, с. 1). Передмову до підсумкової праці з дослідження флори губерній Київського учбового округу В.В. Монтрезор (1886, с. 7–8) завершує висловленням подяки своїм університетським наставникам професорам О.С. Роговичу та І.Ф. Шмальгаузену, колишньому ректору Імператорського університету святого Володимира Р.Е. Траутфеттеру та академіку Е.Е. Линдеману. Матеріали, зібрані та опубліковані В.В. Монтрезором, були свого часу використані І.Ф. Шмальгаузену у книзі "Флора Юго-западной России", однак вони не втратили свого значення, а навпаки набули історичної цінності для сучасних флористичних, хорологічних і фітосозологічних досліджень.

Інше надбання, яке В.В. Монтрезор збирав впродовж життя, книги та окремі публікації щодо флори Київського учбового округу, починаючи з 1595 р. (!), теж були збережені спадкоємцями дослідника. Зараз вони зберігаються в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського та мають поціновувачів не лише серед ботаніків, а й серед істориків, бібліографів, бібліотекознавців.

Нещодавно було проведене ґрунтовне дослідження великоформатного стародрукованого (1595 р.) "Гербарія польського" вченого-ботаніка, доктора медицини Мартіна з Ужендова, що вміщує описи близько 450 видів рослин (Бондар, 2016). Авторкою дослідження проаналізовано встановлений нею факт підробки аркушів для відновлення повноти примірника із книгозбірні поміщика, природознавця та бібліофіла В.В. Монтезоро. В статті зазначено, що В.В. Монтезор масток у Козині отримав у спадок від батька Владислава Вікентійовича Монтезоро, а той у свою чергу – від графа Владислава Браницького в якості оплати послуг садівника та упорядника мисливського господарства. Цікава також інформація щодо автографа графа Монтезоро "CteLdeM" на титулі даного примірника, що відповідає підпису "Граф Ладіслав де Монтезор" та опис його екслібрису. Книжковий знак має вигляд круглої білої наліпки з тисненням золотом гербом Монтезорів під дев'ятизубцевою короною з перлинами в округлій рамці (Дениско, 2007).

Про те, що В.В. Монтрезор, крім рослин, надзвичайно скрупульозно, не шкодуючи коштів, збирав книги, які мали хоча б найменший стосунок до флори Київського округу, писав у 1903 р. в посмертних спогадах про графа Й.К. Пачоський (Paczoski, 1903). В них також було зазначено, що в "Les sources de la flore des provinces qui entrent dans la composition de l'Arrondissement Scjlaire de Kieff", опублікованій у московському науковому бюлетені праці у 1892 і 1893 роках В.В. Монтрезор на 136 сторінках перелічив не лише фоліанти з власної книгозбірні, що мали безпосередній стосунок до флори округу, а і публікації дуже віддаленого характеру.

Про те, що для поповнення улюбленої бібліотеки В.В. Монтрезор використовував

кожну можливість, свідчить і уривок із листа до нього професора О.С. Роговича від 15 січня 1878 р.: "... Чтобы исполнить Ваше поручение недавно был в библиотеке Университета. Библиотекарь обещал выписать [для В.В. Монтрезора] из Лейпцига: Ledebour "Flora Rossica" и Bischoff "Ophyoglossen und Farne" ..." (Епістолярна спадщина ..., 1997).

В наш час рідкісними виданнями стали також публікації самого В.В. Монтрезора, деякі з яких зберігаються у фондах наукової бібліотеки Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (Монтрезор, 1881, 1886, 1898; Каталог ..., 2011).

На титульному аркуші праці "Обозрение красивейших растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа...", надрукованій Київським товариством садівництва у 1881 р., дарчий напис В.В. Монтрезора: "Ивану Федоровичу Шмальгаузену Г. Профессору Императорского университета Св. Владимира; Директору Киевского ботанического сада и оранжереи в знак истинного уважения от автора". Там же кілька печаток, що засвідчують зміну власників цього раритету: печ. Ботанічного саду Університету Святого Володимира; печ. Київського ботанічного саду. Бібліотеки; печ. Інституту ботаніки В.У.А.Н. Бібліотеки. Отже, прослідковуємо пряме свідчення особистого знайомства В.В. Монтрезора та професора І.Ф. Шмальгаузена, яке швидше за все відбулося завдяки членству їх обох у Київському товаристві природознавців.

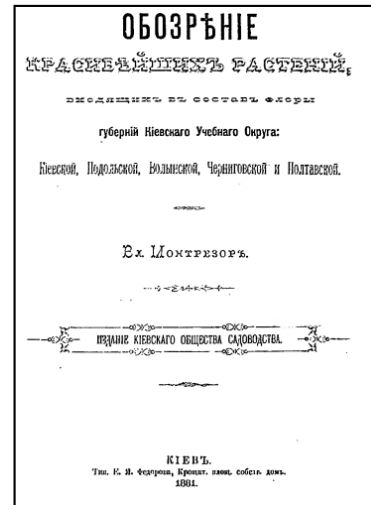
У названій роботі В.В. Монтрезор наводить 268 видів із 88 родин дикорослих рослин, що зустрічаються в різноманітних біотопах на території Київського учбового округу, які "по своей красоте форм и цветов все могли бы войти в садовую культуру". Для видів зазначено місцезнаходження, ґрунти, на яких вони зростають, час цвітіння (Монтрезор, 1881). Наслідуючи свого вчителя – професора О.С. Роговича, В.В. Монтрезор у ряді випадків наводить також народні назви рослин – "простонародные", за його висловом.

Доцільність включення до переліку окремих видів досить спірна, особливо в теперішній час. Наприклад, автор вважає, що як декоративна рослина може бути використана *Viscum album* L., що він її спостерігав на вербах, липах, осиках, осоках *Populus nigra* L., акаціях *Robinia pseudoacacia* L. Для сучасних ботаніків швидше важлива інформація про те, що вже у 1880-их роках напівпаразит, омела біла, був поширений у Козині, Києві, Почаєві. Щоправда, щодо іншого виду з гетеротрофним живленням – *Orobanchе alba* Stephan ex Willd. В.В. Монтрезор зазначає, що види відповідного роду не можуть бути введені в садову культуру як рослини-паразити, а можуть бути використані для букетів. Знову ж таки цікаві для сучасного ботаніка місцезнаходження виду біля Києва, Трипілля, Козина, Умані, Золотоноші, Ямполья та вказівка автора на різні види роду *Salvia* як рослини, на яких паразитує заразиха.

Сумнівною є також рекомендація для садової культури кенофіта *Oenothera biennis* L. (зафіксована Монтрезором народна назва – перелет), хоча ми цілком згодні з автором щодо декоративності лимонно-жовтих квіток енотери з приємним запахом. Відзначимо також, що автор відмічав названий вид на піщаних ґрунтах і "одичалых огородах" біля міст Києва, Чорнобиля, Корсуня, Трипілля.

На наш погляд, саме зафіксовані у часі природні місцезнаходження видів, серед яких зараз багато рідкісних різного рівня охорони, надає проаналізованим нами вище та іншим працям В.В. Монтрезора особливого значення. Ряд декоративних видів природної флори України культивується нині не лише в ботанічних садах і дендропарках, а й на квітниках місцевого населення. Добре це чи погано, тема іншого обговорення, тут назвемо лише кілька прикладів зі списку Монтрезора, відмічених нами на окремих сучасних квітниках садиб Черкащини, Вінничини, Кіровоградщини (тобто в межах колишнього Київського учбового округу).

Це насамперед весняні ефемероїди, для яких уже в 1881 р. В.В. Монтрезор вказував, що вони зустрічаються зрідка. Біля Козина Канівського повіту було зазначено

Bulbocodium versicolor (Ker Gawl.) Spreng. (гадючий просурен)¹. Біля Козина, Кагарлика Київського повіту, Кам'янки Чигиринського повіту – *Crocus reticulatus* Steven ex Adams. (ремітка, командрушка, проскурень). Знахідки В. Монтрезором *Fritillaria meleagris* L. (рябчика) пов'язані з Полтавською (біля Лубен, Карлівки) та Подільською (біля Балти, Ягорлика) губерніями. Як дуже рідкісну рослину В. Монтрезор наводив також осінній ефемероїд *Colchicum autumnale* L. (осінник, зимовник), відмічений ним біля Києва на Деміївці та біля Овруча. Водночас *Galanthus nivalis* L. (підсніжник) зустрічався на той час в гаях і на зарослих пагорбах біля міст Канева, Києва, Фастова Васильківського повіту, очевидно, досить часто, В.В. Монтрезором для цього виду була зроблена помітка "Это наш нарцисс".

Особливої уваги заслуговує група рослин, які В.В. Монтрезор рекомендував для "садових акварій". Крім традиційних для вирощування у водоймах *Nymphaea alba* L. (латаття, білі кувшинчики, водяні лілії) та *Nuphar lutea* (L.) Smith (жовте латаття, кувшинчики жовті, глечики жовті), автор відніс до цієї групи комахоїдну рослину *Utricularia vulgaris* L., водяну папороть *Salvinia natans* (L.) All.

Про *Nymphaea alba*, поширену на річках і озерах у всіх губерніях Київського округу, В.В. Монтрезор писав: "Это наша Victoria regia". Натураліст захоплювався також красивоквітучими прибережними, такими як *Iris pseudacorus* L. (ужачки, півники, лепешняк), *Lythrum salicaria* L. (плакун, чорний залізник, твердяк, тройчак), та болотними рослинами. Останні для свого вирощування потребують доволі специфічних умов, однак в часи Монтрезора по болотах біля Козина можна було побачити *Menyanthes trifoliata* L. (бабовник, трілисник), біля Броварів, Петропавлівської Борщагівки – *Pedicularis palustris* L. і навіть дуже рідкісний нині *Pedicularis sceptrum-carolinum* L. На торф'яниках біля Києва зустрічалися *Parnassia palustris* L. (білий маточник, білозір), *Drosera rotundifolia* L. (мухоловка, божа роса, росичка, росянка) та *Oxycoccus palustris* Pers. (клюква, журавлина).

Із описаних В.В. Монтрезором красиво квітучих або привабливих своїми незвичними біологічними особливостями рослин нами розглянуто ефемероїди та види водойм і боліт. У наведеній праці можна виділити ще ряд груп рослин: лучних і степових, дерев і кущів та трав'янистих рослин лісу. Увагу натураліста привертало все красиве та витончене у рослинному світі.

У найбільшій за об'ємом і кількістю охарактеризованих видів праці В.В. Монтрезора, яка видрукована у п'яти випусках "Записок Киевского общества естествоиспытателей" 1886–1890 років (Монтрезор, 1886–1890), крім обширного фактичного матеріалу щодо поширення, екологічної приуроченості, у ряді випадків наведення синоніміки, крім основної видової назви, прийнятої у системі Р.Є. Траутфеттера, досить точно, хоча і лаконічно охарактеризовано забарвлення квітки. Зафіксовані натуралістом спостереження, виконані безпосередньо в природі, доволі вдале розрізнення та опис мало помітних деталей може слугувати досить вагомим доповненням при визначенні таксонів. Так, жовті квітки трьох видів роду *Utricularia* отримали у В.В. Монтрезора особливу характеристику для кожного. Квітки *Utricularia vulgaris* золотисто-жовті, на випуклому горбі нижньої губи оранжеві поздовжні жилки; *U. intermedia* Наупе – сірчисто-жовті із золотистим відливом, верхня губа та горб нижньої губи з червоними смужками; *U. minor* L. – палево-жовті, горб нижньої губи з коричнево-червоними смужками. Квітки *Hottonia palustris* L. В. Монтрезор охарактеризував як блідо-рожеві, при основі блідо-жовті, а *Menyanthes trifoliata* – як білі з блідо-рожевим відливом. Такий підхід до опису характеризує витончений естетичний смак натураліста та його класичну освіту із вивченням основ живопису.

Подальшого опрацювання потребують гербарні збори В.В. Монтрезора, який є одним із основних колекторів XIX ст. Національного гербарію України (KW) (Гербарії України ..., 2011). У 1976–1981 рр. перший автор цієї статті при роботі з гербарієм судинних рослин Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW) звернула увагу на численні збори, датовані другою половиною XIX ст., переважно із околиць Києва, колектора В.В. Монтрезора. Польові етикетки здебільшого були написані французькою мовою, дуже

¹ – латинські назви видів наводимо згідно з сучасною номенклатурою, в дужках вказуємо народну назву, використану в публікації В. Монтрезора.

нерозбірливим почерком, однак видові назви рослин латиною, рік збору та прізвище колектора виділялися більш чітко. Окремі зразки супроводжувались також етикетками з віддрукованим логотипом "Herbarium Comitatus a Montresor". Наукові співробітники Інституту ботаніки (Вірченко, Шевера, 2013, с. 801) зазначають, що нині колекція В.В. Монтрезора "входить до складу персональної колекції О.С. Роговича та фондів "Флора України" (KW) й налічує кілька тисяч гербарних аркушів. Однак, на жаль, ця колекція ще досі ґрунтовно не опрацьована".

Ймовірно, що частина зборів В.В. Монтрезора свого часу потрапила до обмінного фонду KW, тому окремі гербарні зразки колектора можуть бути наявні у інших гербаріях.

Зокрема, у листопаді 1978 р. першим автором цієї статті в Гербарії БІН (LE) були виявлені наступні збори В. Монтрезора:

1. *Aldrovanda vesiculosa* L. Киев, 18.8.1888. В. Монтрезор.

2. *Caldesia parnassifolia* (L.) Parl. Сборы В. Монтрезора из Киева. 20.VIII.1887 г.

3. *Sparganium emersum* Rehman (*S. simplex* Huds.) Киевская губ., Радомышл. у., р. Тетерев, 1881 г. В. Монтрезор.

4. *Wolffia arrhiza* (L.) Horkel ex Wimmer. Петропавловская Борщаговка Киев. губ., на 12-ой версте от Киева по шоссе в Житомир, в малом пруду, в сентябре 1881 г. В. Монтрезор.

На гербарній етикетці також зазначено рукою колектора, що цей вид "впервые в России нашел И.Ф. Шмальгаузен". Зважаючи на мініатюрні розміри вольфії безкореневої – найменшої у світі квіткової рослини, що часто при зборах гідрофітів пропускалася колекторами, це було суттєве зауваження. Гербарні збори цього термофільного виду були зроблені В.В. Монтрезором у сприятливий для розвитку рослини час і були представлені в гербарії рясно. Названі вище види засвідчують той факт, що при дослідженні флори В.В. Монтрезор намагався максимально зібрати види найрізноманітніших екотопів, не уникаючи при цьому часто мало доступних водойм і боліт.

Активна діяльність В.В. Монтрезора як члена Київського товариства природознавців зафіксована у Протоколах товариства (Протоколы ..., 1879, 1880). На перших чергових зборах товариства 27 січня 1879 р. у звіті про діяльність за 1878 р. було зокрема вказано, що В.В. Монтрезор проводив ботанічні дослідження в Київській, Подільській, Волинській губерніях, без грошової допомоги з боку товариства; його наукове повідомлення про рідкісні рослини Південно-Західного краю було заслухане на одному із засідань. У цьому ж протоколі зазначено про приєднання до запасного капіталу товариства 25 крб., пожертвуваних В.В. Монтрезором.

На наступних чергових зборах 10 березня 1879 р. було вказано на чергову жертву на користь товариства В.В. Монтрезором 50 крб.; серед заяв про екскурсії влітку 1879 р. зачитана заява В.В. Монтрезора про заплановані ним ботанічні дослідження у Волинській та окремих повітах Київської губ. та прохання щодо надання для цього необхідного свідчення. На цих же зборах задовольнили прохання дослідника щодо публікації в "Записках Киевского общества естествоиспытателей" власним коштом автора "Обозрения растений, найденных В.В. Монтрезором в Киевской, Подольской и Волынской губерниях в последние 20 лет".

На чергових зборах 2 лютого 1880 р. головою К.М. Феофілактовим було висловлено подяку В.В. Монтрезору за доставлені ним відбитки викопних рослин із Овруцького повіту. У додатку до протоколів загальних зборів 1880 р. опублікована доповідь Н.В. Бобрєцького "Записка о десятилетней деятельности Киевского общества естествоиспытателей (1869–1878)", у якій зазначено, зокрема, що з понад ста дійсних членів товариства особливо активними є лише незначна кількість, насамперед викладачів фізико-математичного та медичного факультетів. Далі доповідач зазначив, що лише як щасливий виняток можна назвати 2–3 членів, які не належать до учбової корпорації і навіть проживають постійно поза Києвом, але своєю особистою працею сприяли науковій меті товариства. Вважаємо, що одним із таких членів Київського товариства природознавців був саме В.В. Монтрезор – видатний натураліст XIX ст., який лишив у спадок прийдешнім поколінням кілька тисяч гербарних аркушів судинних рослин, зібраних із обширних територій України, інформацію щодо поширення яких задокументовано у його працях, опублікованих у 1886–1890 роках.

- Барбарич А. И. Киевское общество естествоиспытателей и его роль в развитии ботаники (К 100-летию со дня организации, 1869–1969). *Ботан. журн.* 1970. Т. 55, № 4. С. 583–590.
- Бондар Н. Особливості паперу примірників Краківського видання "Гербарія польського Мартіна Ужендова 1595 р." *Зб. наук. праць Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*. 2016. Вип. 44. С. 274–285.
- Вірченко В. М., Шевера М. В. Колекція мохоподібних В.В. Монтрезора в Гербарії Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України. *Укр. ботан. журн.* 2013. Т. 70, № 6. С. 800–804.
- Гербарії України. Index Herbariorum ucrainicum / ред.-укладач Н. М. Шиян. Київ : Альтерпрес, 2011. 442 с.
- Дениско Л. М. Автографи на книгах з колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : каталог. Київ, 2007. 134 с.
- Епістолярна спадщина П. С. Роговича / Д. М. Доброчаєва та ін. *Укр. ботан. журн.* 1997. Т. 54, № 2. С. 201–206.
- Каталог рідкісної книги із фондів наукової бібліотеки Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України / Упорядник Н. Г. Кривольченко; гол. ред. М. В. Шевера. Київ : Альтерпрес, 2011. 97 с.
- Монтрезор В. Обзорение красивейших растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа Киевской, Подольской, Волынской, Черниговской и Полтавской. Киев : Издание Киевского общества садоводства. 1881. 50 с.
- Монтрезор В. Обзорение растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа Киевской, Подольской, Волынской, Черниговской и Полтавской. *Записки Киевского общества естествоиспытателей*. 1886. Т. 8, вып. 1. С. 1–144; 1887. Т. 8., вып. 2. С. 185–288; 1888. Т. 9, вып. 1–2. С. 119–198; 1890. Т. 10, вып. 3. С. 457–546; Т. 10, вып. 4. С. 1–90.
- Монтрезор В. Список растений, собранных в Киевском учебном округе в последний 25-летний период времени, т.е. со времени издания "Обозрения семенных и высших споровых растений" Проф. Роговича в 1869 г. до 1895 г. *Записки Киевского общества естествоиспытателей*. 1898. Т. 15, вып. 2. С. 675–707.
- Осіюк Л. М. Огляд наукової спадщини В.В. Монтрезора. *Український фітоценологічний збірник*. Сер. А. Фітоценологія. 1999. № 1–2 (12–13). С. 186–190.
- Протоколы общих собраний Киевского общества естествоиспытателей. *Записки Киевского общества естествоиспытателей*. 1879. Т. VI (2), вып. 1. С. 1–20; 1880. Т. VI (2), вып. 2. С. 21–57.
- Развитие биологии на Украине: в 3 т. / гл. ред. К. М. Сытник. Киев : Наукова думка, 1984. Т. I. 416 с.
- Paczoski J. Hr. Władysław de Bourdeuil de Montrésor. Wspomnienie pośmiertne. *Wszechświat*. 1903. Т. XXII, № 8. Р. 119–120.

Рекомендує до друку
Н.О. Корінець